

Győzelem és vereség: 1945, 1989, 2015

„Az urak nem bírták a nyilvános bizalmaskodást. Emlékszem, évekkel később az egyik közeli pusztán milyen meglepetéssel kaptam föl a nap-szám-szólőkötözésből a fejemet arra a hangra, ahogy a felügyeletre megjelent segédtsízt az egyik lányra támadt, aki elmaradt a sorban. – Azt hiszed – üvöltötte –, egész nap kódoroghatsz, amiért tegnap este... – s azzal a szóval jelölte meg a nemi együttlétet, melyet a cselédek is csak megvetésül használnak.”

(Illyés Gyula: Puszták népe)

Miért kell ma, 2015-ben megemlékezni 1945-ről, a náci Németország legyőzésének 70. évfordulójáról? Nem kell. A kérdés az, miért *akarunk*. A ma Magyarországon uralkodó szellemi áramlatok viszonya a Vörös Hadsereg és szövetségesei győzelméhez ismert. A konzervatív jobboldal és a szélsőjobboldal lényegében a tengelyhatalmak és a ná-cikkal szövetséges egykori magyar állam nézőpontjából tekint rá: 1945 májusa vereség és nemzeti katasztrófa volt, „elvesztettük” a háborút. A Magyarországon egykor domináns, de időközben marginálissá zsugorodott liberális kánon szerint pedig, amennyiben a nyugati szövetségesekről van szó, a „liberális demokrácia” ünneplendő győzelméről beszélhetünk, amennyiben viszont a Szovjetunióról, „zéró összegű játszmaról”: totalitarizmus totalitarizmust váltott.

Ha mindezt elutasítjuk, és Kelet-Európa 1945-éről beszélve (is) *győzelemről, felszabadulásról, sőt forradalomról* beszélünk, miért tesszük?

A fenti két narratíva szerint ennek csupán egyféle magyarázata lehet: így (1. eset) csak „árulók” vagy (2. eset) „osztálinisták” beszélhetnek, akiket vagy csak agyonverni, kinevetni érdemes. Egyszóval, 1945-ről mint felszabadulásról beszélni: partikuláris részérdek (a jobboldal szerint csak a kommunisták és zsidók szabadultak föl), vagy pedig szenilitás, irreleváns nosztalgia. Egyéni patológia, amely nem hordoz semmilyen szubsztantív magot, amivel érdemes lenne vitatkozni. És valóban, el tudjuk-e magyarázni a kapitalista társadalom mindennapjainak dzsungelében létező apolitikus-individualista *Ich AG*-nak, hogy ugyan miért kellene 1945-ről beszélni, miközben ketyeg a karrierépítés órája, nem beszélve a szórakoztatóbb szabadidős opciókról? Ha erre nem vagyunk képesek, akkor álláspontunk valóban irrelevánsnak tűnik.

Nem egyszerűen a náciizmus alól volt felszabadulás ez. A náciizmus, a tőkés osztályuralom legbrutálisabb formája alól való felszabadulás

mellett Kelet-Európában egy ennél sokkal hosszabb távú történelmi folytonosság az, ami megsemmisült a háborút követő demokratikus *intermezzo* és az ezt követő sztálinista modernizáció során. A premodern, személyes alávetettségen, a vérségi-leszármazási társadalmi értékhierarchián nyugvó, ezeréves „régí rend” volt az, amit 1945-ben – és nem egyszerűen a sztálini Szovjetunió külső nyomása miatt – elsöpört a társadalom. Az ezt követően kiépült diktatúrás államszocializmus nem az a társadalmi rend, amit az öngazgatói szocializmus hagyományát folytató folyóiratunk mintának tart. De a régi rend visszafordíthatatlan megsemmisítése tekintetében mégis *társadalmi forradalomról* beszélhetünk, amelyet meg nem történté tenni – bármit is hallunk és látunk ma magunk körül –, azt gondoljuk, hogy lehetetlen. És ebben a tekintetben ragaszkodunk 1945 relevanciájához 2015-ben: bármennyire is megfoghatatlan absztrakciónak hangzik elsőre az „iPad-ező ész” számára győzelemről és forradalomról beszélni egy 70 évvel ezelőtti történelmi fordulat kapcsán, e fordulat esszenciája, hogy soha többé nem születnek „urak” és „bűdös parasztok”, alighanem számára is evidencia, amihez – akár tudtán kívül is – ő is ragaszkodna.

De nem csak ebben az értelemben beszélhetünk győzelemről és forradalomról: különböző okokból, de Nyugat-Európában (részben a kommunista ellenállási mozgalmak miatt), a kibővült szovjet blokkban (a szovjet egyenlősítő-modernizációs modell miatt) és az egykori gyarmatokon (az antikoloniális mozgalmak miatt) egyaránt a *társadalmi demokrácia* expanziójáról, azaz a „szubaltern” osztályok szimbolikus egyenrangúságának kivívásáról és a társadalom erőforrásaihoz való tényleges hozzáférésük drámai kibővüléséről beszélhetünk. Az egykori uralkodó osztályok vagy eltűntek, vagy hatalmas kompromisszumokra kényszerültek a társadalom „alsó” többségének szimbolikus-politikai elismerése és a társadalmi javakhoz való hozzáférése tekintetében: ez Kelet-Európában különösen drámai volt, még ha politikai diktatúra formájában is valósult meg.

Ezen a ponton álljunk meg! Míg a kelet-európai feudális-feudálkapitalista „régí rend” visszaállítása – szimbolikus és materiális értelemben –, azt gondoljuk, hogy végső soron lehetetlen, mit mondhatunk, ha a társadalmi demokráciáról beszélünk? Igen, ragaszkodunk 1945-höz, nem egyszerűen a Vörös Hadsereg győzelme tekintetében, hanem a társadalmi demokrácia *részleges* győzelmének nemzetközi momentumaként. De ma már nem az 1945-ben megnyitott korszakban élünk, hiszen közénk és 1945 közé ékelődik egy másik világtörténelmi fordulópont: 1989. Ha 1945-tel kapcsolatban *győzelemről* és *forradalomról* beszélünk, akkor mit mondhatunk Kelet-Európa és konkrétan Magyarország utóbbi 25 évéről? Mondhatunk-e mást ma, *visszanézve* e 25 év következményeire, minthogy 1989 a társadalmi demokrácia szempontjából *vereség* volt? Hiszen nem azt láttuk-e ebben a huszonöt

évben, hogy a „tankönyvi tétel”, miszerint a plebejus társadalmi demokratizálást helyettesítő liberalizmus (amely a gazdaságban eleve tulajdonosi diktatúrára épül), különböző (politikai, kulturális) diktatúrák lehetőségének is utat nyit, hogyan válik napról napra a legkézzelfoghatóbb és egyre elviselhetlenebb valósággá? Így tehát, úgy tűnik, egy még súlyosabb szót kell használnunk 1989 kapcsán, amennyiben 1945-öt forradalomnak nevezünk. Lehet, hogy ma, 2015-ben le kell vonnunk a konzekvenciákat és kimondanunk: 1989 *ellenforradalom* volt, a társadalmi demokrácia totális lerombolásának első lépése, amely könyörtelen „kapcsolással” vezetett a többihez?

És ha igen – márpedig a minket körülvevő társadalmi valóság igencsak ebbe a „sarokba” szorít be minket – akkor feltehetünk egy másik, még nehezebb és kínzóbb kérdést: el tudunk-e, el merünk-e egyáltalán *képzeln*i egy másik, jövőbeli kelet-európai (sőt: *tout court* európai) forradalmat, a társadalmi demokrácia 1945-höz hasonló újabb kirobbanását?

Gondolj bele ebbe, és innen indulj.

A szerkesztőség

2015. májusa